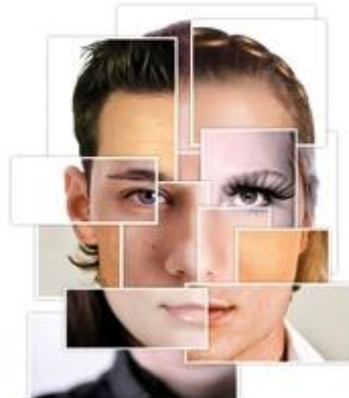

LIV & HÄLSA UNG 2014

- med fokus på HBTQ-ungdomar

Bakgrund

En god och jämlik hälsa på lika villkor för hela befolkningen är det övergripande folkhälsomålet. I folkhälsoplanen *En god och jämlik hälsa i Örebro län 2012-2015* beskrivs hur den goda och jämlika hälsan ska främjas genom långsiktig samverkan mellan olika parter. Planen utgår från hälsans bestämningsfaktorer och inriktas på åtgärder för alla människors rätt till goda livsvillkor, hälsa och livskvalitet. Planen är gemensam för hela länet och belyser vad landstinget tillsammans med kommunerna prioriterar under 2012-2015.

För att kunna följa upp om åtgärder och insatser som genomförs har önskad effekt bör mätningar och analyser av befolkningens hälsotillstånd genomföras. Det är även viktigt att beskriva ojämlikheter i hälsa och på vilket sätt olika grupper är särskilt utsatta för att kunna åtgärda denna ojämlikhet.

År 2010 antog Örebro läns landsting ett hbt-program: *Hbt-program- på väg mot ett hbt-vänligt landsting*. Syftet med programmet är att skapa ett gemensamt förhållningssätt för att kunna behandla alla likvärdigt, oberoende av könsidentitet, könsuttryck och/eller sexuell läggning. Viktiga framgångsfaktorer för detta är en ökad kunskap och medvetenhet om hbt-personers livsvillkor och livssituation, vidsynthet för att kunna tänka utanför det heteronormativa mönstret, samt öppenhet för att kunna och våga se möjligheter i våra olikheter.

Kunskapen om hbt-personers hälsosituation har varit begränsad. Mot denna bakgrund gav regeringen år 2003, Folkhälsoinstitutet i uppdrag att undersöka och analysera målgruppens hälsa och lämna förslag till åtgärder, vilket ledde till att undersökningarna *Hälsa på lika villkor? Hälsa och livsvillkor bland hbt-personer* och *Vem får man vara i dagens samhälle – om transpersoners psykosociala situation och psykiska hälsa* genomfördes. Undersökningarna visade att en övervägande del av målgruppen har en god hälsa, men att en betydligt större andel av hbt-personer har en sämre hälsa än befolkningen i sin helhet.

År 2008 fick Ungdomsstyrelsen i uppdrag av regeringen att genomföra en fördjupad analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner. Uppdraget resulterade i rapporten *Hon hen han*, i vilken det framgår att homosexuella och bisexuella ungdomars samt unga transpersoner har sämre hälsa än befolkningen som helhet. Det är viktigt att påpeka att det inte är den sexuella läggningen eller könsidentiteten i sig som är en riskfaktor för hälsan, utan ett heteronormativt bemötande och diskriminering från samhället i övrigt, som leder till att en del HBTQ-ungdomar inte upplever en god hälsa. Många av de som

deltagit i undersökningen som *Hon hen han* bygger på, upplever att de blir osynliggjorda, öppet diskriminerade och kränkta. De utsätts för mobbning, hot om våld och våld. De vanligaste platserna att utsättas för hatbrott på är skola/arbetsplats, men även det egna hemmet. I utredningen konstateras ett samband mellan psykosocialt välbefinnande och utsatthet för hatbrott och sexuella övergrepp. Att slippa bli ifrågasatt på grund av sin sexuella läggning eller könsidentitet samt att ha personer som man kan identifiera sig med är centralt för ett psykosocialt välbefinnande.

Liv & hälsa ung är en enkätundersökning om ungdomars livsvillkor, levnadsvanor och hälsa. Enkäterna besvaras av samtliga elever i årskurs sju, årskurs nio samt år två på gymnasiet. Den första undersökningen genomfördes år 2005 och har fram till och med 2011 genomförts vartannat år i länet. Formuläret till eleverna i sjuan är kortare än det som är riktat till eleverna i nian och år två på gymnasiet.

Utifrån den kunskap som idag finns genom tidigare nämnda undersökningar beslutades det att *Liv & hälsa ung 2014* skulle analyserats även utifrån ett HBTQ-perspektiv.

Syfte och metod

Syftet med att analysera resultaten av *Liv & hälsa ung* ur ett HBTQ-perspektiv är att undersöka om de resultat som framkommit i tidigare studier ser ut på liknande sätt även i vårt län. Frågan *Vilka av dessa begrepp tycker du beskriver dig?* inkluderas därför med svarsalternativen: heterosexuell, homosexuell, bisexuell, transperson, queer eller osäker och ställdes till eleverna i nian och gymnasiets år två. Eleverna gavs möjlighet att kryssa i det eller de begrepp de upplever beskriver dem.

Analysen av *Liv & hälsa ung* har genomförts både genom kvalitativt såväl som kvantitativt arbete. I slutet av varje enkät finns en sida där eleverna har möjlighet att lämna egna kommentarer. De kommentarer som lämnats av HBTQ-ungdomar har granskats särskilt. Liknande mönster och tankegångar som presenterats i bland annat *Hon hen han* kan skönjas bland dessa. I och med att bilden bekräftats genom kommentarerna bestämde vi oss för att se huruvida mönstret stämde överens genom att särskilt studera HBTQ-ungdomarnas svar på frågor i enkäten. Vi har tittat på frågor som rör trygghet, utsatthet och självskattad hälsa.

Av de totalt 4888 svarande i årskurs nio och år två på gymnasiet har 4636 elever valt att svara på frågan om vilket begrepp de tycker beskriver dem. Av dessa så har 559 ungdomar valt homosexuell, bisexuell, transperson, queer eller osäker. På

grund av det låga antalet ungdomar som i denna undersökning faller in i någon av de kategorier vi undersöker närmare ur ett HBTQ-perspektiv kan våra kvantitativa resultat inte anses vara statistiskt säkerställda. Med tanke på att det i rapporter som *Hon hen han* finns tillgång till statistiskt säkerställt material så anser vi ändå att det finns ett intresse av att se huruvida de mönster som presenteras i ovan nämnda rapporter går igen även i *Liv & hälsa ung 2014*.

Kategorin queer har inte använts i tidigare nämnda rapporter, vilket innebär att vi saknar uppgifter att jämföra de svar som queerungdomar har lämnat i *Liv & hälsa ung 2014*. Queer ses dels som ett paraplybegrepp och dels som ett alternativ för de personer som inte önskar identifiera sig med något av könen. I dialog med representanter från HBTQ-gruppen beslutade vi därför att även använda queer som svarsalternativ. I genomgången av kommentarerna från HBTQ-ungdomarna framkommer också kritik riktad mot enkätens frågeställningar på grund av att de upplevs vara heteronormativa och exkluderande.

Det övergripande syftet med att analysera *Liv & hälsa ung 2014* med fokus på HBTQ-ungdomar är att beskriva hälso- och livssituationen hos denna grupp för att ta fram ett diskussionsunderlag som kan användas för att problematisera och komma med konstruktiva förslag till framtida utmaningar.

Resultat

Om de som har svarat

Totalt har 4 817 elever i skolår 9 och år 2 på gymnasiet svarat på enkäten. Av de 4 636 elever som har svarat på frågan "Vilket av dessa begrepp tycker du beskriver dig?" har 4 077 (88 %) svarat heterosexuell, 258 (6 %) osäker, 180 (4 %) bisexuell, 75 (2 %) homosexuell, 28 (0,6 %) queer och 18 (0,4 %) transperson.

De omnämns fortsatt som heterosexuella, homosexuella, bisexuella, transpersoner, queera, eller osäkra.

Självskattad hälsa

Hur människor själva värderar sitt allmänna hälsotillstånd har visat sig vara ett bra mått på hälsa. Tidigare undersökningar har visat att det finns tydliga skillnader i hälsa mellan olika grupper i samhället. Trots att majoriteten av unga homosexuella, bisexuella och transpersoner mår bra, är det en större andel som uppger en dålig hälsa än i den unga befolkningen som helhet.

I *Hon hen han* har man valt att titta på hur många procent i varje grupp som rapporterat att de anser att deras allmänna hälsotillstånd är dåligt. Utifrån statistiskt säkerställda uppgifter kan vi se att unga män som är osäkra på sin sexuella läggning mår sämst, 16 procent av dem rapporterade att de hade dålig hälsa. Tre procent av de unga homo- och bisexuella männen och 2 procent av de heterosexuella unga männen uppgav att deras hälsa var dålig. Ser man till de unga kvinnor som har skattat sin hälsa framgår det att kvinnor som är osäkra på sin läggning, 10 procent, såväl som homo- och bisexuella unga kvinnor, 7 procent, mår sämre än heterosexuella unga kvinnor, 2 procent. Bland transpersoner i åldersgruppen 16-29 åringar rapporterade 23 procent att de hade dålig hälsa.

I *Liv & hälsa ung 2014* ställs frågan "Hur mår du rent allmänt?", vilket är en av de frågor vi valt att titta närmare på med fokus på HBTQ-ungdomarna. De som svarat mycket bra eller bra på frågan har definierats som att de har god hälsa. Vi har vid granskningen av denna fråga inte delat in könen i separata grupper, utan istället tittat på huruvida det finns skillnader beroende på vilket begrepp ungdomarna anser beskriver dem.

”Jag älskar mitt liv. Jag har världens bästa familj och kompisar, jag är så jävla nöjd med mitt liv.” (Kille, Queer)

Majoriteten av ungdomarna, 81 procent, har god hälsa. Det går dock att se skillnader mellan grupperna. Av de heterosexuella ungdomarna så uppger, 83 procent att de mår mycket bra/bra, vilket innebär att de i högre utsträckning än någon annan av grupperna rapporterar att de anser sig ha god hälsa. Till skillnad från resultaten i *Hon hen han*, där det framkommer att unga kvinnor och män som är osäkra på sin läggning har sämre hälsa än de andra grupperna, undantaget unga transpersoner, så rapporterar 185, 73 procent, av de ungdomar som är osäkra på sin läggning i *Liv & hälsa ung 2014* att de har god hälsa. Av de homosexuella ungdomarna har 45 stycken, 60 procent, uppgett att de har god hälsa. I likhet med de resultat som redovisas i *Hälsa på lika villkor? Självskattad hälsa hos HBHO-personer i Mellansverige 2012* så rapporterar de bisexuella en något sämre grad av hälsa än de homosexuella. Endast 53 procent, 96 stycken, av de bisexuella eleverna anser sig ha god hälsa. Unga transpersoner har ofta mer fysiska, psykiska och sociala problem i jämförelse med andra ungdomar, vilket lyser igenom i frågorna om självskattad hälsa ställda av *Hon hen han* där transpersoner i lägst andel av alla representerade grupper rapporterar god hälsa. Värt att notera är dock att jämförelser gjorda av transpersoner i olika åldersgrupper visar att det är störst andel transpersoner i åldersgruppen 16-29 år som rapporterar dålig hälsa. Resultaten pekar på att unga transpersoner mår sämre än äldre transpersoner. En av de viktiga förklaringarna till detta är enligt FHI:s rapport *Vem får man vara i vårt samhälle? Om transpersoners psykosociala situation och psykiska hälsa*, att det är särskilt under ungdomsåren som man söker sin identitet, vilket för många i sig är en känslig process. Under processens gång är man också speciellt känslig för omgivningens och samhällets reaktioner och bemötande. Av de transpersoner som deltagit i *Liv och hälsa ung 2014* uppger 53 procent av dem att de har god hälsa. Detta ligger i linje med vad tidigare nämnda undersökningar visat på. Detsamma gäller queera ungdomar.

En god sömn är centralt för en god hälsa. Enkätfrågan om huruvida den svarande de senaste tre månaderna har haft orolig sömn, har därför valts ut för att ingå i analysen av HBTQ-ungdomarnas självskattade hälsa. En liknande fråga: ”Har du sömnsvärigheter?” ingick i *Hälsa på lika villkor? Självskattad hälsa hos HBHO-personer i Mellansverige 2012* och resultat av den visade att homosexuella, bisexuella och de som är osäkra på sin sexuella läggning rapporterade sömnsvärigheter i något högre utsträckning än de heterosexuella svarande.

Transpersoner ingick inte i ovan nämnda undersökning, men i rapporten *Hälsa på lika villkor? Hälsa och livsvillkor bland HBT-personer* har även transpersoner tillfrågats om eventuella sömnbesvär och resultaten visade på att 17 procent av de deltagande transpersonerna hade svåra sömnsvårigheter. Bland unga transpersoner i åldersgruppen 16-29 år hade 24 procent uppgett att de hade svåra sömnsvårigheter.

I *Liv & hälsa ung 2014* ställs en fråga om hur ofta man under de tre senaste månaderna har besvärats av orolig sömn. 88 procent av de unga transpersonerna svarat att de sällan/aldrig besvärats av orolig sömn, vilket utmärker transpersonerna som gruppen med minst rapporterade sömnbesvär. Därefter följer de heterosexuella ungdomarna där 72 procent uppger att de sällan/aldrig besvärats av orolig sömn. Av de ungdomar som är queera respektive osäkra har 69 respektive 64 procent svarat att de sällan/aldrig besvärats av orolig sömn. De homo- och bisexuella ungdomarna rapporterar i störst utsträckning besvär med orolig sömn. Endast 58 respektive 48 procent bland homosexuella respektive bisexuella ungdomar svarar att de sällan/aldrig besvärats av orolig sömn.

Ett gott psykiskt välbefinnande är av stor vikt för individens hälsa. Vi har valt att studera vad HBTQ-ungdomarna har svarat på frågan om hur ofta de det senaste tre månaderna känt sig nedstämda och/eller ängsliga/oroliga för att se om det finns skillnader mellan grupperna. I *Hon hen han* framgår det att det finns ett statistiskt signifikant resultat som visar att grupperna unga homo- och bisexuella kvinnor och kvinnor som är osäkra på sin sexuella läggning i större utsträckning är drabbade av oro, ängslan och ångest än unga heterosexuella kvinnor. Cirka 20 procent av de unga homo- och bisexuella kvinnorna och 14 procent av de unga kvinnor som är osäkra på sin sexuella läggning uppger att de lider av svåra besvär med ängslan, stress och ångest. Bland de unga männen som deltagit syns inte lika betydande skillnader mellan grupperna, även om homo- och bisexuella unga män och unga män som är osäkra på sin sexuella läggning rapporterar svåra besvär av ängslan, oro eller ångest i något högre grad än heterosexuella män.

Undersökningens resultat visade även på att det var dubbelt så vanligt att ha svåra besvär av oro, ängslan och ångest bland unga transpersoner som bland unga homosexuella.

I undersökningen *Liv & hälsa ung 2014* är det närmare hälften av de heterosexuella ungdomarna som svarat att de sällan eller aldrig har känt sig vare sig nedstämda eller ängsliga/oroliga de 3 senaste månaderna, vilket används som en indikator för god psykisk hälsa. Till skillnad från resultaten som redovisas i *Hälsa på lika villkor? Självs kattad hälsa hos HBHO-personer i Mellansverige 2012*, där det framgår att de

som är osäkra på sin läggning i tämligen hög utsträckning besväras av ängslan, oro eller ångest, så har de ungdomar som är osäkra på sin sexuella läggning i *Liv & hälsa ung 2014* en jämförelsevis hög andel, 42 procent, som rapporterar god psykisk hälsa. En något lägre andel av de unga transpersonerna, 38 procent, rapporterar en bra psykisk hälsa, vilket är ett mer positivt resultat än för gruppen homosexuella, där 35 procent uppger detsamma. Queerungdomarna uppger i lägst utsträckning god psykisk hälsa, då 31 procent uppger detta. Skillnaderna mellan de resultat vi fått på denna fråga i *Liv & hälsa ung 2014* och de statistiskt säkerhetsställda resultat som publicerats i rapporter som *Hon hen han*, kan troligen förklaras med att antalet HBTQ-ungdomar och då framförallt transpersoner, som deltagit varit så lågt att de kvantitativa resultaten inte kan ses som representativa, utan bör istället tolkas som en fingervisning i hur de ungdomar som svarat mår. Flera av HBTQ-ungdomarna vittnar även i kommentarerna om att de lider av dålig hälsa och då framförallt psykisk ohälsa.

”jag har mått dåligt under en längre period och det har blivit bättre men jag hittar alltid något som gör mig olycklig men jag tror inte jag tillåter mig själv att må bra.” (Tjej, Bi)

Trygghet – utsatthet

I *Hon hen han* framkommer det att det finns skillnader för såväl unga kvinnor som unga män när det kommer till utsatthet för hot om våld och våld. Det är avsevärt vanligare att gruppen unga homo- och bisexuella utsatts för hot om våld och våld än unga heterosexuella. När det gäller våld visar resultatet att även unga män som är osäkra på sin läggning är mer utsatta än heterosexuella unga män. Den mest våldsutsatta gruppen fördelat på ålder och könsidentitet är personer med osäker transidentitet som är mellan 15 och 18 år.

I enkäten *Sex på vems villkor*, vars resultat presenteras i *Hon hen han* blir det också uppenbart att unga personer från 15 till 25 år som uppger att de har en läggning och/eller könsidentitet/könsuttryck som inte är heterosexuell cisperson (en person vars juridiska kön, biologiska kön, könsidentitet och könsuttryck hänger ihop och alltid har hängt ihop enligt normen) är särskilt utsatta för sexuella övergrepp. Av de 3094 unga personer som besvarat enkäten *Sex på vems villkor* har 35 procent svarat att de blivit tvingade till en eller flera sexuella handlingar under det senaste året. I åldersgruppen 15 till 18 år uppger hela 46 procent att de blivit

tvingade till en sexuell handling det senaste året. Transpersoner är relativt sett mer utsatta för sexuella övergrepp än cispersoner oavsett läggning.

Den utsatthet som HBTQ-ungdomar ofta är drabbade av begränsar också deras känsla av trygghet på såväl allmänna platser som skola. I *Hon hen han* framkommer det att 32 procent av unga HBT- personer någon gång avstått från att gå ut av rädsla för att bli illa behandlad på grund av sin sexuella läggning och/eller könsidentitet/könsuttryck.

Efter att ha granskat de kommentarer som unga HBTQ-ungdomar lämnat i *Liv & hälsa ung 2014* där flera av ungdomarna själva berättar om hur de blir och har blivit utsatta för såväl mobbning som sexuella övergrepp och med resultaten från *"Hon hen han"* i åtanke så har vi valt ut frågor som berör utsatthet.

Genom *Hon hen han* vet vi att skola och arbetsplats är de vanligaste platserna att utsättas för hatbrott på. Därför har vi valt frågan om trivsel i skolan.

På frågan *Hur trivs du i skolan?* har majoriteten av alla ungdomar, 83 procent, svarat mycket/ganska bra. Heterosexuella ungdomar trivs i högst utsträckning i skolan, 85 procent bland dessa trivs bra. Därefter följer queerungdomarna som trivs i något mindre utsträckning, 78 procent. Av ungdomar som är osäkra på sin sexuella läggning respektive transpersoner uppger 73 respektive 71 procent att de trivs bra i skolan. Sämst skoltrivsel rapporterar de homosexuella och bisexuella ungdomarna, 63 respektive 59 procent.

"Jag har inte mycket kompisar i skolan, så jag sitter oftast ensam på rasterna. [...] i skolan är jag tvungen att sätta på mig en fasad att värka manligare, eftersom dem ser ner på killar som är tjejiga eller gillar killar. [...]"(Kille, Bisexuell)

För att närmare granska HBTQ-ungdomarnas skolsituation och den eventuella utsatthet de där möter, har vi valt att lyfta fram frågor som gäller huruvida den svarande i sin skola blivit utsatt för brott, kränkande behandling av skolkamrater eller vuxna i skolmiljön.

På frågan *Har du under det senaste läsåret blivit utsatt för något av de följande i skolan; fysiskt våld, hot, sexuella trakasserier och/eller förtal?* har majoriteten av eleverna oavsett vilket begrepp de anser definierar dem svarat nej, men även på denna fråga syns skillnader i hur de olika grupperna valt att svara. De heterosexuella ungdomarna rapporterar i lägst grad att de blivit utsatta. Homosexuella ungdomar, queerungdomar och de som är osäkra på sin sexuella

läggning svarar i högre grad än det totala antalet elever, att de blivit utsatta för något av ovan nämnda brott. Därefter följer de bisexuella ungdomarna och sedan de unga transpersonerna. Fyra av tio, 41 procent, uppger att de inte varit utsatta för fysiskt våld, hot, sexuella trakasserier och/eller förtal i skolan det senaste läsåret. För att få en bättre överblick över vilka grupper som i högst utsträckning blivit utsatta för de enskilda brotten i frågan, har vi studerat hur de olika ungdomsgrupperna svarat angående varje enskilt brott.

Bland de unga transpersonerna uppger en högre andel att de blivit utsatta för fysiskt våld, hot och förtal. Även om deltagarantalet är lågt så vet vi att unga transpersoner är en särskilt utsatt grupp, vilket syns även här.

På frågan om huruvida den svarande under det senaste läsåret blivit utsatt för sexuella trakasserier i skolan, är det de bisexuella ungdomarna som är något mer utsatta, tätt följda av de unga transpersonerna.

De unga transpersonerna är också de som, tillsammans med de unga homosexuella i högre utsträckning svarat att de det senaste läsåret blivit utsatta för någon form av kränkande behandling i skolan av en eller flera skolkamrater. Det är även vanligare bland de bisexuella ungdomarna, queerungdomarna och ungdomarna som är osäkra på sin sexuella läggning, dock i något mindre utsträckning.

Vi har också valt att studera hur HBTQ-ungdomarna har svarat på frågan *Har du under det senaste läsåret blivit utsatt för någon form av kränkande behandling i skolan av en eller flera vuxna?* På denna fråga är det de unga heterosexuella som i högst andel svarar att de inte blivit kränkta. Därefter följer homosexuella ungdomar, queerungdomar och ungdomar som är osäkra på sin sexuella läggning. Unga bisexuella och unga transpersoner är de som i minst utsträckning blivit utsatta för någon form av kränkande behandling i skolan av en eller flera vuxna.

HBT-ungdomar är som nämnts särskilt utsatta för att bli tvingade till sexuella handlingar, vilket också framgår av hur HBTQ-ungdomarna har besvarat frågan *Har någon tafsat på dig eller tvingat dig att ta på dem på ett sexuellt sätt utan att du velat det?* De mest utsatta grupperna i det avseendet är bisexuella och queerpersoner där omkring en tredjedel varit utsatt. Det är även vanligare att vara utsatt bland homosexuella och osäkra än bland heterosexuella och transpersoner.

”På gården [...] har jag blivit hotad och tvingad till saker [...] som jag inte vill och blivit taffsad av en kille och det vill inte jag och ett sexuellt övergrepp har hänt mig med lite misshandel. Jag mår inte bra av det men när jag väl glömmer det så har jag kul men när jag börjar tänka så börjar jag gråta för att jag mår hjäte dåligt över det som har hänt.” (Tjej, Osäker)

Internet och sociala medier tar en allt större plats i många människors liv. I *Se mig – unga om sex och internet* utgiven av Ungdomsstyrelsen framgår det att internet verkar vara särskilt viktigt för unga HBTQ-ungdomar. På internet kan de komma i kontakt med eventuella kärleksintressen, hitta likasinnade vänner och hitta sammanhang där de inte är oförstådda och ensamma, utan tvärtom få socialt stöd och kontakt med människor de kan identifiera sig med. Detta kan dock tyvärr innebära att unga HBTQ-ungdomar också löper en större risk för att hamna i oönskade eller utsatta situationer på internet. Det är inte bara genom internet som vi idag har kontakt med andra, tack vara mobiltelefonerna är de flesta unga människor idag nästan konstant nåbara. Internetmobbing har kommit att bli ett etablerat begrepp, men mobbing pågår också via mobiltelefoner och enligt *Se mig- unga om internet och sex* så verkar det som att unga homosexuella är de som är mest utsatta för mobbing och hot över mobiltelefon.

I *Liv & hälsa ung 2014* har frågan *Har du under de senaste 12 månaderna blivit utsatt för trakasserier eller kränkning via mobiltelefon och/eller Internet? (SMS, MSN, facebook-mejl eller liknande)* valts ut som en del i ledet i att försöka analysera HBTQ-ungdomarnas eventuella utsatthet. Precis som i ungdomsstyrelsens rapport uppger en större andel av de homosexuella ungdomarna, nära hälften, 49 procent, av dessa att de varit utsatta. Därefter följer i nämnd ordning bisexuella ungdomar, transpersoner, queerungdomar och osäkra. Den lägsta andelen utsatta, 16 procent, återfinns bland de heterosexuella ungdomarna.

Den ökade utsatthet som unga HBTQ-personer drabbas av kan bidra till känslan av otrygghet. Vi har därför valt att studera hur HBTQ-ungdomarna svarat på frågor om huruvida de känner sig trygga på elva olika platser, varierat från allmänna platser såsom bussar och nöjesställen till klassrum och skolväg.

Det mönster som framträder vid granskning av svaren efter både plats och ungdomsgrupp är att de som är osäkra på sin sexuella läggning, queerungdomar och de bisexuella ungdomarna i högst utsträckning uppger att de inte alltid känner

sig trygga. Även bland de homosexuella ungdomarna är andelen som svarat att de alltid känner sig trygga på ett flertal av de platser vi frågat om tämligen få. De två grupper som oftast uppger att de känner sig trygga på de platser vi frågat om är de unga transpersonerna och de heterosexuella ungdomarna.

Även hemmet är en plats där det visat sig att HBTQ-ungdomar i högre utsträckning än heteroungdomar utsätts för kränkningar, hot om våld och våld. En norsk studie, utförd av NOVA, bekräftar att HBT-personer i högre utsträckning än heterosexuella är utsatta för våld i familjen. Utifrån studiens enkätmaterial gick det dock inte att fastställa om föräldrarna utsatt sina barn för våld på grund av negativ inställning till homosexuella handlingar, eller om det fanns andra skäl.

Som komplement till de frågor som handlar om den upplevda tryggheten på allmänna platser och skola har vi därför också valt att titta på i vilken utsträckning HBTQ-ungdomarna rapporterar upplevd trygghet i hemmet. Queerungdomarna är den grupp som i lägst andel svarar att de alltid känner sig trygga i sitt hem. Därefter följer de homosexuella ungdomarna, de bisexuella ungdomarna, de unga transpersonerna och de ungdomar som är osäkra på sin sexuella läggning. Dessa grupper rapporterar i ungefär lika hög utsträckning att de alltid känner sig trygga i sitt hem, dock inte i lika hög utsträckning som de heterosexuella ungdomarna.

På frågan *Har du någon gång blivit fysiskt eller psykiskt illa behandlad (till exempel slagen eller kränkt) av någon vuxen i din närhet utanför skolan?* har majoriteten av alla ungdomar oavhängigt läggning eller könsidentitet svarat nej. Skillnader mellan de olika ungdomsgruppernas svar finns emellertid. De heterosexuella ungdomarna rapporterar i högst utsträckning att de inte blivit fysiskt eller psykiskt illa behandlade av någon vuxen i deras närhet utanför skolan, tätt följda av de unga som är osäkra på sin sexuella läggning. Därefter följer queerungdomarna och de homosexuella ungdomarna. De unga transpersonerna och de bisexuella ungdomarna har i lägst andel svarat nej på frågan.

Heteronormativa och exkluderande frågeställningar.

Flera tidigare undersökningar har belyst hur en heteronormativ omgivning och ett heteronormativt bemötande på olika sätt exkluderar HBTQ-ungdomar. Detta blir tydligt i de kommentarer som lämnats av HBTQ-ungdomarna när det gäller hur de upplever några av frågeställningarna i enkäten.

Av de 32 kommentarer som lämnats av HBTQ-ungdomar har 13 av dem riktat kritik mot några frågeställningar som ansetts vara heteronormativa och exkluderande.

Att svara på frågan om könstillhörighet blir problematiskt för den som vare sig definierar sig som kille eller tjej. Flera uttrycker obehag inför att behöva uppge sin könsidentitet och önskar ett tredje alternativ. Ett förtydligande av att det är juridiskt kön som efterfrågas föreslås.

”Tycker man borde få kryssa i en ruta om ”annat” när man ska få fylla i kön. Alla kanske inte finner sig som något kön, eller kanske inte vill svara.” (Transperson)

De enkätfrågor som handlar om föräldrar upplevs av flera av HBTQ-ungdomarna som heteronormativa och inskränkta och könsneutrala begrepp som ”förälder 1 och förälder 2” eller ”vårdnadshavare” föreslås.

”Vissa ser sig varken som tjejer eller killar. Man behöver inte ha en ”mamma” eller en ”pappa” som föräldrar, man kan ha två mammor eller två pappor eller fler än två föräldrar.” (Tjej, bisexuell)

Förslag om att använda begrepp som känns inkluderande för att beskriva HBTQ-ungdomars sexuella erfarenheter framförs av flera. Under rubriken ”Sex och preventivmedel” ställs frågan *Har du haft samlag?*, vilket flera av HBTQ-ungdomarna reagerat på.

”På frågan om jag haft samlag, vet jag inte. Det beror på hur ni som skrivit frågorna definierar samlag. Vore bättre om ni inkluderar även homosexuella personer.” (Tjej, homosexuell)

Sammanfattande diskussion och förslag

Analysen av *Liv & hälsa ung 2014* med fokus på HBTQ-ungdomar har gett oss möjlighet att närmare undersöka hur länets HBTQ-ungdomar svarat på frågor om sin hälsa och livssituation. Det är viktigt att framhålla att de allra flesta i de här grupperna mår bra. Som i tidigare undersökningar är det dock en större andel i HBTQ-gruppen som uppger sin hälsa och livssituation som sämre än hos ungdomsgruppen som helhet. Det ska inte betraktas som en riskfaktor i sig att ha en sexuell läggning eller könsidentitet som inte motsvarar normen. Med anledning av resultaten i denna och tidigare undersökningar är det emellertid viktigt att fortsatt

öka kunskapen om unga HBTQ-ungdomars situation genom ett fortsatt arbete för att främja hälsa och motverka diskriminering och våld.

Ökad kunskap

Kunskapen om unga HBTQ-ungdomars hälsa och livsvillkor behöver utvecklas och fördjupas genom fortsatt forskning och kunskapsutveckling. Kunskapen behöver också spridas till allmänhet, politiker, tjänstemän och personal som i sitt arbete möter HBTQ-ungdomar.

Som framgått i en del av kommentarerna lämnade av HBTQ-ungdomar i *"Liv & hälsa ung 2014"*, så behöver några frågor utvecklas. Hur frågor om könstillhörighet, könsidentitet, familjekonstellationer, vårdnadshavare och även sex och sexualitet kan formuleras har sedan länge diskuterats i olika sammanhang. Målet är att frågorna både ska spegla de som svarar på bästa sätt, vara inkluderande och också metodologiskt användbara.

Arenor för fortsatt arbete

Med arena i folkhälsoarbete menas de platser där en grupp av människor samlas och träffas och har gemensamma intressen och därigenom också kan nås och påverkas till ett mer hälsosamt liv. Exempel på arenor är förskolan, skolan, bostadsområdet, hälso- och sjukvården, fritidsmiljöer och föreningsliv. Eftersom de deltagande i *Liv & hälsa ung 2014* är ungdomar och därmed tillbringar en väsentlig del av sin tid i skolan, blir skolan en oerhört viktig arena för fortsatt arbete med att lyfta HBTQ-perspektivet. Några exempel på sådant arbete är:

- Att i förskola och skola prata om kön och könsidentitet och hur olika typer av familjer kan se ut.
- Att det i skol- och fritidsmiljön, inom elevhälsan och i skolans mångfalds- och diskrimineringsarbete, finns en normkritisk ansats och ett tydligt HBTQ-perspektiv.
- Sex- och samlevnadsundervisningens kvalitet bör höjas. Personalen som ansvarar för undervisningen av sex och samlevnad har sällan utbildning eller särskild kompetens för att undervisa i frågan. Undervisningen utgår enligt Ungdomsstyrelsen ofta från heteronormer och i mycket liten utsträckning tar den fasta på att det finns andra sätt att leva.
- Skolan måste ta fram rutiner för arbetet mot kränkande behandling, trakasserier, hot och våld och se till att de följs.

Skolan är dock inte den enda arena som ungdomar kommer i kontakt med, det är viktigt att alla arenor, framförallt offentliga verksamheter arbetar utifrån ett inkluderande och inte exkluderande perspektiv. Exempelvis genom att:

- det finns kunskap om vad det innebär att komma ut och att de förutsättningar som krävs för den som kommer ut ska bli väl mottagen på samtliga arenor.
- det i föräldrastödande verksamhet, på barna- och mödravårdsmottagningar finns kunskap om och beredskap för att möta olika typer av familjer.
- när man behöver tillgång till samhällets service och stöd möts av professionella med HBTQ-kompetens.
- det inom hälso- och sjukvårdens verksamheter finns god kunskap om HBTQ-personers hälsa och livsvillkor.
- fortsätta HBT-certifiera fler enheter och sprida goda exempel från de enheter som idag är certifierade.
- utveckla våra sociala medier och bredda perspektivet från att idag främst ha information utifrån riskgrupper, till en mer främjande ansats kring HBTQ och hälsa.
- fortsätta utveckla samverkan med ideella sektorn och frivillighetsorganisationer såsom RFSL för att hitta gemensamma strategier och arenor.
- på alla arenor genomföra kraftfulla satsningar mot diskriminering och homofobi.

Mötesplatser

Det är centralt att det finns specifika mötesplatser som har ett integrerat hälsofrämjande perspektiv för HBTQ-ungdomar. För att stärka deras psykiska hälsa behöver unga HBTQ-personer mötesplatser där de kan känna sig trygga och slippa bli ifrågasatta på grund av sin sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. De unga som mår dåligt och som är utsatta behöver ett sammanhang där de kan träffa personer de kan identifiera sig med och utbyta erfarenheter med. För unga som upplever att de varken från samhället eller sin familj får stöd och acceptans för sin sexuella läggning eller könsidentitet, fyller dessa mötesplatser en viktig identitetsstärkande roll. Arbetet med trygga mötesplatser bör ske i samverkan och dialog med intresseorganisationer och målgruppens representanter.

Referenser

Hälsa på lika villkor?

Hälsa på lika villkor bland HBT-personer. FHI 2006:08

Vem får man vara i vårt samhälle?

Om transpersoners psykosociala situation och psykiska hälsa. FHI 2008:25

Vold mot lesbiske og homofile tenåringer – en representativ undersökelse av omfang, riskio og beskyttelse – Ung i Oslo.

NOVA rapport 19/07, Ulstein Moseng 2007.

Hon hen han

En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner. Ungdomsstyrelsen 2010:2

Se mig – unga om sex och internet. Ungdomsstyrelsen 2009:9

Hälsa på lika villkor?

Självskattad hälsa hos HBHO-personer i Mellansverige 2012.

Örebro läns landsting, Samhällsmedicinska enheten 2013.

Tabellbilaga

Källa: Liv & hälsa ung 2014

Svar från elever i skolår 9 och år 2 på gymnasiet i Örebro län

Vilket av dessa begrepp tycker du beskriver dig?

	antal svar	andel svar
Heterosexuell	4072	89%
Homosexuell	75	2%
Bisexuell	179	4%
Transperson	18	0,4%
Queer	28	0,6%
Osäker	257	6%
Totalt	4556	100%

Hur mår du rent allmänt?

	Mycket bra/bra		Varken bra eller dåligt		Dåligt/mycket dåligt	
	antal svar	andel svar	antal svar	andel svar	antal svar	andel svar
Heterosexuell	3360	83%	529	13%	159	4%
Homosexuell	45	60%	16	21%	14	19%
Bisexuell	96	53%	50	28%	34	19%
Transperson	9	53%	6	35%	2	12%
Queer	13	52%	8	32%	4	16%
Osäker	185	73%	47	19%	22	9%
Totalt	3853	81%	669	14%	236	5%

Hur ofta har du under de senaste 3 månaderna haft följande besvär? Orolig sömn

	Sällan/aldrig antal svar	andel svar
Heterosexuell	2918	72%
Homosexuell	43	58%
Bisexuell	85	48%
Transperson	15	88%
Queer	18	69%
Osäker	162	64%
Totalt	3366	71%

ÖREBRO LÄNS LANDSTING

Hur ofta har du under de tre senaste månaderna känt dig... Nedstämd? Ängslig/orolig?

	Sällan eller aldrig nedstämd eller ängslig/orolig	
	antal svar	andel svar
Heterosexuell	1786	45%
Homosexuell	25	35%
Bisexuell	35	20%
Transperson	6	38%
Queer	8	31%
Osäker	104	42%
Totalt	2053	44%

Hur trivs du i skolan?

	Mycket/ganska bra	
	antal svar	andel svar
Heterosexuell	3415	85%
Homosexuell	47	63%
Bisexuell	107	59%
Transperson	12	71%
Queer	21	78%
Osäker	185	73%
Totalt	3887	83%

Blivit utsatt för fysiskt våld, hot, sexuella trakasserier och/eller förtal i skolan senaste läsåret (index)

	Utsatt minst en gång	
	antal svar	andel svar
Heterosexuell	725	18%
Homosexuell	18	24%
Bisexuell	58	33%
Transperson	7	41%
Queer	7	26%
Osäker	62	25%
Totalt	883	19%

ÖREBRO LÄNS LANDSTING

Har du under det senaste läsåret blivit utsatt för någon form av kränkande behandling i skolan av en eller flera skolkamrater?

	Ja	
	antal svar	andel svar
Heterosexuell	621	15%
Homosexuell	26	35%
Bisexuell	54	30%
Transperson	6	35%
Queer	8	31%
Osäker	76	30%
Totalt	779	17%

Har du under det senaste läsåret blivit utsatt för någon form av kränkande behandling i skolan av en eller flera vuxna?

	Ja	
	antal svar	andel svar
Heterosexuell	399	10%
Homosexuell	11	15%
Bisexuell	41	23%
Transperson	5	29%
Queer	4	15%
Osäker	41	16%
Totalt	497	11%

Har någon tafsat på dig eller tvingat dig att ta på dem på ett sexuellt sätt utan att du velat det?

	Ja	
	antal svar	andel svar
Heterosexuell	544	14%
Homosexuell	19	28%
Bisexuell	65	38%
Transperson	2	13%
Queer	9	33%
Osäker	50	21%
Totalt	684	16%

ÖREBRO LÄNS LANDSTING

Har du under de senaste 12 månaderna blivit utsatt för trakasserier eller kränkning via mobiltelefon och/eller Internet (SMS, MSN, facebookmejl eller liknande)?

	Ja	
	antal svar	andel svar
Heterosexuell	660	16%
Homosexuell	35	49%
Bisexuell	64	36%
Transperson	5	31%
Queer	7	27%
Osäker	55	22%
Totalt	813	17%

Har du någon gång blivit fysiskt eller psykiskt illa behandlad (till exempel slagen eller kränkt) av någon vuxen i din närhet utanför skolan?

	Ja	
	antal svar	andel svar
Heterosexuell	336	8%
Homosexuell	16	22%
Bisexuell	50	28%
Transperson	4	25%
Queer	5	19%
Osäker	29	11%
Totalt	434	9%

Hur ser du på framtiden för din personliga del?

	Mycket/ganska ljus	
	antal svar	andel svar
Heterosexuell	3341	83%
Homosexuell	50	68%
Bisexuell	121	70%
Transperson	11	65%
Queer	16	59%
Osäker	176	72%
Totalt	3819	82%

Denna rapport har sammanställts på
Örebro läns landstings samhällsmedicinska enhet 2014.
Matilda Swift har skrivit texten. Statistiken i rapporten har tagits fram och bearbetats
av Carina Persson, statistiker, som även granskat rapporten tillsammans med
Margareta Lindén Boström, epidemiolog och Lilian Iwarson Sporrang,
utredningssekreterare, som även varit medförfattare.

ÖREBRO LÄNS LANDSTING
Samhällsmedicinska enheten

www.orebroll.se

Postadress: Örebro läns landsting, Samhällsmedicinska enheten, Box 1613, 701 16 Örebro.

Besöksadress: Eklundavägen 11, Örebro.

Telefon 019-602 74 00, telefax 019-602 70 49